

Niet alleen Troelstra's revolutie

Wie heeft er niet gehoord van 'Troelstra's vergissing'? Zo wordt de mislukte socialistische revolutie die in Nederland direct na afloop van de Eerste Wereldoorlog plaatsvond, vaak samengevat. Maar historicus **Wouter Linmans** laat zien dat de onrust in die novemberdagen van 1918 wel meer om het lijf had. In de Amsterdamse Sarphatistraat vielen zelfs doden en gewonden bij een confrontatie tussen demonstranten en het leger. In *Revolutiekoorts* ontruikt Linmans deze revolutionairen aan de vergetelheid. **Ivo van de Wijdeven** sprak met hem.

Je boek begint met de beroemde foto van Troelstra die met geheven vuisten een menigte toespreekt – hét beeld van de novemberdagen van 1918. Waarom wil je dat corrigeren?

Historici worden altijd blij van *myth busting*. En als je de vaderlandse geschiedenisboeken opent over deze periode, dan vind je altijd weer die foto van Troelstra. Dat is op zich niet gek, want het is een iconisch beeld. Alleen is hij niet in november 1918 gemaakt, maar bij een betoging in 1912. Ook was Troelstra in 1918 niet de enige linkse voorman die opriep tot revolutie. *Revolutiekoorts* gaat over min of meer gewone mensen die de gevolgen van de oorlog voelden. Ze hadden honger en ervoeren onrecht. Daarom kwamen ze in 1918 op de been, met verschillende motieven, dromen en wensen. Soms heel bescheiden en soms heel extreem. Die nuance gaat verloren als je Troelstra naar voren schuift en het alleen maar over die foto hebt.

Maar hoe kwamen die gewone Nederlanders dan op het idee van een revolutie?

Ze konden in de kranten lezen over de Russische Revolutie in 1917 en de Duitse Novemberrevolutie in 1918. En het revolutionaire gedachtegoed werd verspreid door voormannen en

Rechtsboven: de iconische foto van SDAP-voorman Pieter Jelles Troelstra (1860-1930): hij spreekt in 1912 bij een kiesrechtmanifestatie (Wikimedia Commons).

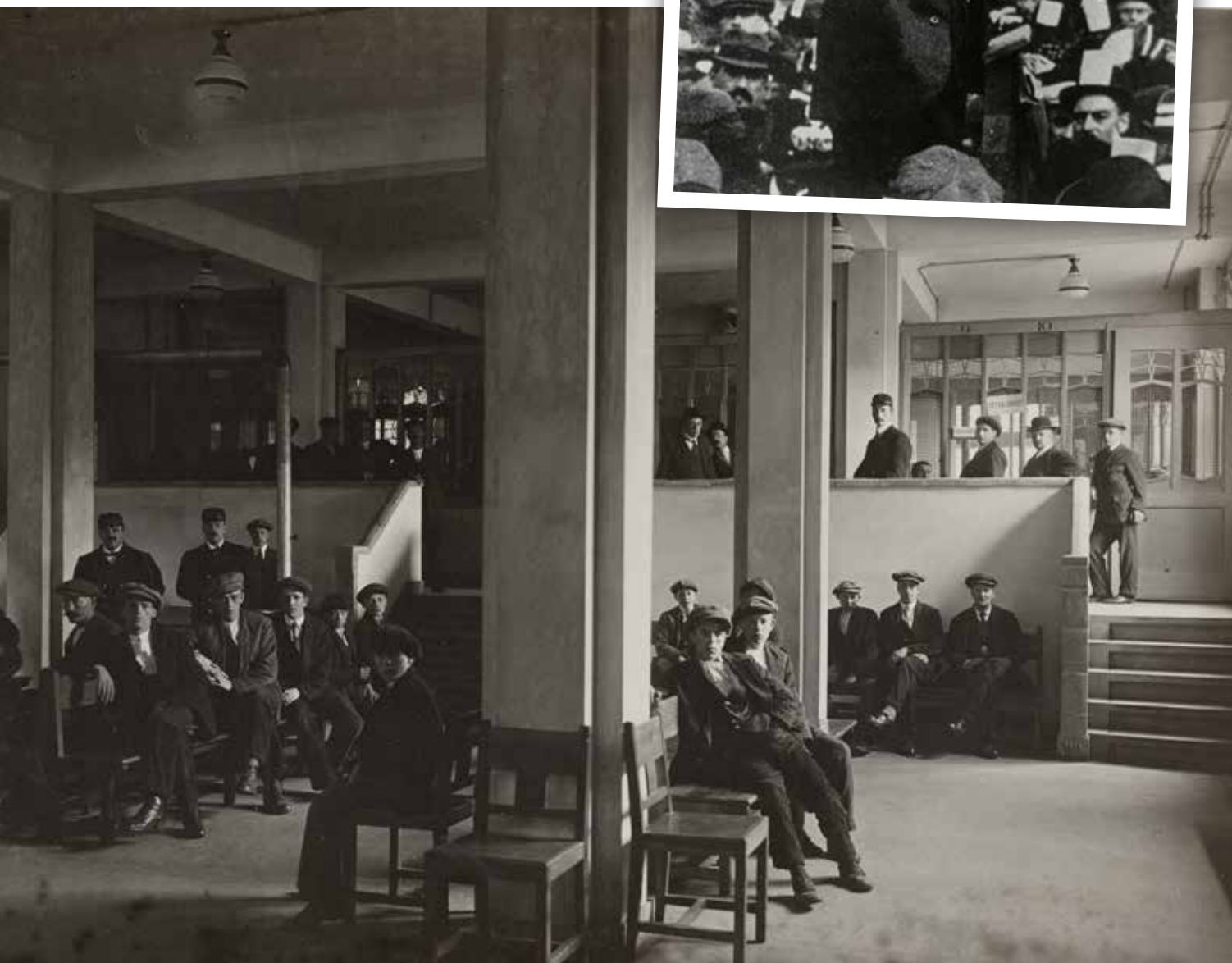
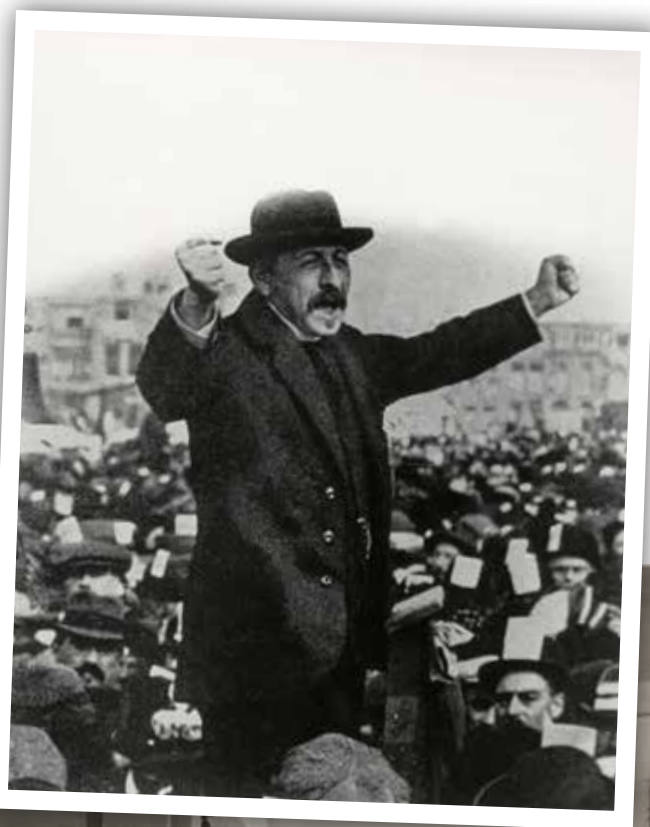
Rechts: arbeiders op zoek naar een baan in 1918. Ze zijn in een wachtlokaal van de 'Arbeidsbeurs' in Amsterdam (Stadsarchief Amsterdam).

Links: de spotprent heet 'Mr. P.J. Troelstra kijkt op zijn neus' (omslag van De Nieuwe Amsterdammer van 8 december 1918). Op die neus zit een vlieg bij het opschrift: 'Overwinning Bolsjewiki'.

-vrouwen als David Wijkoop en Henriëtte Roland Holst. Zij stookten het vuurtje op en verbonden een politieke boodschap aan het ervaren onrecht: het systeem moest op de schop! Dat kreeg vervolgens een eigen sociale dynamiek in de arbeidersbuurten, waar mensen dicht op elkaar woonden en meer dan elders de gevolgen van de oorlog voelden: hoge prijzen voor levensmiddelen en brandstof hakten er in armere wijken harder in.

En daar was ook al een soort traditie van opstanden, toch?

Ja, denk bijvoorbeeld aan het Palingoproer van 1886 of het Aardappeloproer van 1917, beide in Amsterdam. Het interessante is dat de gebeurtenissen van 1918 enerzijds binnen die stedelijke traditie pasten en anderzijds een revolutionaire lading kregen. Het ging ineens niet alleen over het verbod op palingtrekken of

'De revolutie-kater' van Joh. Braakensiek (spotprent in *De Amsterdammer*, 23 november 1918). Te zien zijn Troelstra, David Wijnkoop en Henriëtte Roland Holst, ziek en terneergeslagen in een woonkamer (beide Rijksmuseum Amsterdam).

het gebrek aan aardappelen, maar over de vraag of het politieke systeem als zodanig nog acceptabel was of niet. Heel zwart wit gezegd vonden er dan eind 1918 twee revolutiepogingen plaats. Je had de stroming van de sociaaldemocratische SDAP: de mensen die Troelstra volgden, die op 12 november in de Tweede Kamer opriep tot een omwenteling. En je had anarchist, communisten en christensocialisten, die onder aanvoering van David Wijnkoop en Henriëtte Roland Holst op 13 november bijeenkwamen in de Diamantbeurs aan het Weesperplein in Amsterdam.

Kun je ons meenemen naar die avond?

De rokerige zaal is helemaal tot de nok toe volgepakt. Er gaan verhalen over flauwvallende vrouwen. De oude Domela Nieuwenhuis, de aartsvader van het socialisme in Nederland, is ook aanwezig en wordt op een stoel over de hoofden van de mensen heen naar het podium gedragen. Ik weet niet of dat helemaal klopt, maar het is een prachtig beeld.

De mensen in de Diamantbeurs hebben het idee dat ze aan de vooravond van een nieuw tijdperk staan. De Eerste Wereldoorlog is net ten einde gekomen. Het gist overal in Europa. De socialistische samenleving lijkt binnen handbereik en dat is ook de opzwepende boodschap die vanaf het podium klinkt. Het gevoel ontstaat: 'Ja, nú gaan wij dat dus bewerkstelligen!'

Ze gaan de straat op, de nabijgelegen Sarphatistraat in, rich-

ting de militaire kazerne een eind verderop. Mensen lopen met verschillende bedoelingen mee in de stoet. Sommigen willen de soldaten daar uitnodigen om zich aan te sluiten, zoals ook in Rusland en Duitsland was gebeurd. Anderen willen daar wapens gaan halen. Maar als de demonstranten bij de kazerne komen zit het hek op slot. De militairen willen zich niet aansluiten bij de revolutie. Wijnkoop en de andere aanvoerders zien dat er niets te halen valt en lopen door met het voorste deel van de stoet. Een groep anarchist zit echter radicaler in de wedstrijd en besluit de kazerne te bestormen. Ze hakken het hek open met een bijl, maar op het moment dat ze het kazerneterrein op willen openen militairen het vuur. Achteraf bezien is het een wonder dat er niet meer dan vier doden en een stuk of tien gewonden zijn gevallen.

Dat is het trieste hoogtepunt – of dieptepunt – van een roerige avond. Na de schietpartij op de Sarphatistraat druipt iedereen af naar huis, ook de sociaaldemocraten die elders in Amsterdam

Bord ter ere van het herstel van de orde in 1918 (Rijksmuseum Amsterdam).

demonstreren. En daar blijft het dan bij. Eigenlijk is meteen die avond al duidelijk dat er in Nederland helemaal geen voedingsbodem is voor een revolutie.

Dus toen kon de regering opgelucht ademen?

Zeker. Direct na de toespraak van Troelstra op de 12de kwam de ministerraad in paniek bijeen om maatregelen te treffen. Kazernes zoals die aan de Sarphatistraat werden bijvoorbeeld gevuld met betrouwbare troepen uit de provincie, waarvan men wist dat ze over het algemeen godvrezend en koningsgezind waren en zich niet zouden aansluiten bij de revolutionairen. Minister-president Ruijs de Beerenbrouck presenteerde direct ook een pakket maatregelen om de oorzaken van onrust weg te nemen. Het kabinet beloofde onder andere de voedseltekorten aan te pakken, en meer brandstof en schoenen beschikbaar te maken. Het kondigde ook meteen de demobilisatie af, want veel gezinnen moesten al heel lang hun voornaamste kostwinner missen. Bovendien wilden de soldaten heel graag naar huis.

Heeft men effectief gehandeld of was men misschien voor niks bang geweest?

Als je kijkt naar de Nederlandse bevolking als geheel dan was die helemaal niet zo revolutionair. En binnen de revolutionaire beweging stond alleen de radicale anarchistische beweging letterlijk aan het hek te rammelen. Er was dus geen voedingsbodem voor een revolutie. En als die er al was, dan hebben de anarchist die zelf met de actie bij de kazerne weggeslagen omdat mensen terugdeinsden voor geweld. Daar kwam dan nog bij dat de overheid doortastende maatregelen nam.

Je zit de revolutionairen in de Diamantbeurs dicht op de huid. Welke bronnen had je daarvoor?

Kranten zijn de dankbaarste bronnen om te gebruiken. Er waren diverse verslaggevers aanwezig, bijvoorbeeld van het communistische dagblad *De Tribune*. Dat geeft een goed sfeerbeeld. Er was ook één geheim agent in de zaal, die was geïnfiltreerd in anarchistische kringen en rapporteerde daar in geuren en kleuren over aan zijn superieuren. Dan kun je dus zo dichtbij komen dat je bijna de rook kunt zien hangen in de Diamantbeurs. Je krijgt een gevoel hoe benauwd het binnen moet zijn geweest en wat een opluchting het moet zijn geweest toen ze de straat op gingen in die koude novemberavond.

Ondanks alle aandacht in 1918 zijn de gebeurtenissen van 13 november toch in de vergetelheid geraakt. Hoe komt dat?

Dat zijn verschillende redenen voor. Een ervan is dat het een pijnlijke herinnering was. De linkse beweging wilde het zelf een beetje vergeten. Daar komt bij dat dit op de kalender min of meer samenviel met de herdenking van de Russische Revolutie op 7 november. Het was prettiger om dat succes te vieren en niet stil te staan bij het eigen falen.

Wijnkoop zelf ontkennde dat er sprake was van een revolutiepoging. Misschien omdat hij door politieke tegenstanders nog jarenlang achter-

volgd en belachelijk werd gemaakt met zijn misser. De grote revolutionaire voorman zou op het moment dat de kogels in het rond vlogen om een glaasje water hebben gevraagd omdat hij schrok van het geweld en knikkende knieën kreeg. Dat verhaal is waarschijnlijk verzonnen door een sociaaldemocraat, dus je ziet ook daar de verdeeldheid binnen de socialistische beweging.

Wijnkoops ontkenning haalde er in de politiek de angel uit, maar blijft achteraf gezien toch heel merkwaardig. Mensen als hij waren bij uitstek degenen die op de barricades stonden of op het podium in de Diamantbeurs een revolutionair verhaal verkondigden. Achteraf zeiden ze: 'Ja, maar als we erop terugkijken was het eigenlijk helemaal niet zo revolutionair...'

Kunnen we dan iets leren van de gebeurtenissen van 13 november 1918?

Zo'n demonstratie is mensenwerk. Het kan er van buitenaf uitzien als een eenheid, een massa met een duidelijk profiel die ergens voor staat. Maar dat is uiteindelijk allemaal afhankelijk van de mensen waaruit die demonstratie bestaat. Die hebben vaak uiteenlopende redenen om de straat op te gaan. Ze hebben daar eigen opvattingen en ideeën over en zijn het lang niet altijd onderling met elkaar eens. Het is belangrijk om daar ook altijd aandacht voor te hebben.

Wouter Linmans is historicus. Naast *Revolutiekoorts. Onrust en oproer in november 1918* (Athenaeum, 2024) schreef hij *De oorlog van morgen* (Prometheus, 2021), over oorlogsverwachtingen in Nederland tussen 1918 en 1940.

Ivo van de Wijdeven is historicus en analist. Zijn nieuwste boek is *Alle rafelranden van Europa* (Unieboek/Spectrum, 2024).